

SEKON. ZAPOŠLOV. PŘEKHUR. PŘEB.
VLUČI EKONOM. RAZVOJA

LUDVIK OLAS

SEZONSKO ZAPOSLOVANJE PREKMURSKEGA PREBIVALSTVA
V LUČI EKONOMSKEGA RAZVOJA

inv. št. 60

LUDVIK OLAS
MURSKA SOBOTA

Geografski prikaz

Prekmurje leži na skrajnem severovzhodnem delu Slovenije. Skoraj tisočletna politična meja na Muri ga je izrezala iz prirodno in narodnostno enotnega Pomurja. Razprostira se na prehodu alpskega sveta v prostrano Panonsko nižino. Tako se na tem območju stikajo vplivi gorskega /alpskega/ in nižinskega - kontinentalnega podnebja. Opisana lega nudi ugodne pogoje tudi v prometnem pogledu. To je že v srednjem veku vodila važna prometna pot iz panonske notranjosti proti središču takratnega rimskega cesarstva. Pravokotno na njo se pa odpira pot po dolini reke Mure v notranjost Alp.

Stikališču prirodnih regij se prav tu pridružijo še narodnostne. Ob porečju Kučnice, Ledave in Krke se namreč stikajo tri velike evropske nacionalne grupe: Slovanska, germanska in ugrofinska. V kolikor ob takem stičišču ni neprehodnih političnih pregrad, ima podobna lega za prizadeto pokrajino določene prednosti, zlasti še, če leži na prometno ugodnem področju. Preko nje se vršijo med posameznimi narodi zamenjave materialnih in kulturnih dobrin.

Drugačno je stanje, če so politične meje neprehodne. V takem primeru postane prizadeta pokrajina izolirana in zakotna. Njen razvoj stagnira ali še celo zaostaja.

V naši pokrajini so se v preteklosti ti pogoji večkrat menjali. Moramo pa poudariti, da so učinkovali več v negativnem kot v pozitivnem smislu. Iz določenih obdobj /v srednjem veku/ ima Prekmurje ohranjene kulturne spomenike, ki po svoji vrednosti presegajo tudi širšo okolico. Vemo pa, da so ti vedno odraz gospodarske zmogljivosti pokrajine. Njih so utvarjali domači umetniki, nekateri med njimi pa kažejo celo na naročilo iz večjih kulturnih centrov. Iz večina obdobj pa je ostalo malo sledov, kar nam da tudi sklepati na slabšo gospodarsko zmogljivost. To je predvsem obdobje madžarske nadvlade, ko je bilo Prekmurje s politično mejo na Muri zaprto od naprednejših kulturnih vplivov iz zahoda in juga. Tudi v obdobju med obema svetovnima vojnama je bilo le periferna zakotna pokrajina Slovenije. Razmere so se izboljšale v zadnjem desetletju. K temu močno prispeva relativno odprta meja s sosednjo Avstrijo.

Svet v obravnavani pokrajini je subpanonski po izobliki površja

in po podnebjju. Delimo ga v dva dela: večji severni del sestavlja terciarni gričevje z značilnim imenom Goričko. Južni del je raven in ga prav tako delimo na dva dela. Zapadno od Sobote pa vse do Mure in avstrijske meje se razprostira Ravensko, vzhodno od tega pa obsežnejše Dolinsko, ki se prirodno zaključí ob Lendavskih goricah. Ta svet obdaja na jugu Mura. Prehod med ravnino in Goričkim tvori od avstrijske meje do Tešanovec lepo ohranjena, pohekod tudi dva kilometra široka pleistocenska terasa. Njena polica je večinoma kultivirana in nas v tem pogledu bolj koñ na Goričko spominja na ravnino. Bričevnati svet je na južni prisojni strani skoraj v celoti obdelan. Poleg nju zasledimo tu često sadovnjake in vinograde. Površje na slemenih gričevja je v veliki večini prodnato. Prst je tanka in izprana. Drugačno je stanje v dolinah. Te so prekríte s finejšim denudacijskim materialom.

Podnebne razmere v Prekmurju kažejo vse znake tipičnega subpanskega podnebja. Poletja so vroča /povprečna julijska temperatura 19 do 20°C/, zime pa hladne /povprečna januarska temperatura -1 do -3°C/. Temperature pod 0°C se pojavljajo še v maju in že v septembru, tako da je v teh mesecih nevarnost slane prisotna. Ekstremno nizke temperature dosegaajo tudi - 32°C, povzpnejo pa se tudi do skoraj 40°C. Padavin je relativno malo / 750 do 850 mm/, so pa ugodno razporejene. Večina /61 %/ jih pade v poletni, to se pravi v vegetacijski dobi, tako da v glavnem zadoščajo potrebam rastlinstva, seveda če so enakomerno razporejene. V kolikor pa poleti samo za krajši čas zakasnijo, nastopi nevarnost suše. Ta se v povprečju v intenzivnejšem obsegu pojavi vsako četrto leto.

Središče te danes še pretežno agrarne pokrajine je mesto Murska Sobota, ki šteje nekaj čez 9.000 prebivalcev. Močnejšo rast izkazuje zlasti po prvi svetovni vojni, ko je bilo zaledje Radgoni in Lendavi s politično mejo prerezano. Njun razvoj je s tem zastal. Sobota je tako postala gospodarsko, politično-upravno in kulturno središče Prekmurja.

Vpliv politično-ekonomskih činiteljev na razvoj prebivalstva v Prekmurju

Populacijski razvoj Prekmurja kaže v slovenskem merilu svojstvene poteze. Te so bile v preteklosti pogojene s posebnimi političnimi in gospodarskimi činitelji. Ti so privedli do tega, da se danes pojavljajo v naši pokrajini resni populacijski problemi, ki zahtevajo temeljito obravnavo.

Osnovni populacijski problem je v prenaseljenosti pokrajine. Med avstrijsko in madžarsko državno mejo ter Muro se je zaradi politične in etnične izoliranosti v preteklosti skoncentriralo toliko prebivalstva, da ga niti zemlja, niti relativno skromni neagrarni viri niso mogli preživljati. Enak problem se pojavlja še danes, zato ne bo odveč, če se v kratkih potezah seznanimo z osnovnimi vzroki, ki so pripomogli k navedenemu stanju. Eden od pomembnejših je prav gotovo v izoliranosti pokrajine. Prekmurje je bilo v preteklosti vedno periferna pokrajine širše državne tvorbe. Skoraj celo tisočletje je bilo skrajni zahodni kotiček fevdalne Madžarske. Na jugu in zahodu ga je obdajala politična meja s sosednjo Avstrijo, na severu in vzhodu pa etnična meja z Madžari. Prekmurški slovenski živelj tako ni imel normalnih pogojev za življenje in povezavo s soseditvom.

Prekmursko kmetijstvo, ki je bilo glavna gospodarska panoga je imelo v okviru Madžarske drugačno razvojno pot, kot v ostalih pokrajinah Slovenije. Zastarel fevdalni družbeni režim se je v njem obdržal še v prvih desetletjih 20. stol. Leto 1848 je prekmurskega kmeta sicer rešilo tleke, ne pa dušечеge vpliva ogrskih veleposestnikov. Prekmurški tlačan razen "gorne desetine", to je dajatve vina, ni dajal drugih dajatev za od grofa dobljeno selišče, pač pa mu je moral za nje vsako leto odslužiti določeno število delovnih dni. Ta pojav v Prekmurju ni izjemen. Poznali so ga narodi vzhodno od Labe in Litve, od Baltiškega do Jadranskega morja. Predvsem pa prebivalstvo ogrskih pokrajin. Če upoštevamo mrtvo zimsko sezono, čas slabega vremena in praznike, vidimo, da je vsaj en član družine večji del delal pri veleposestniku. Hote ali nehote je moral lastno posestvo zanemarjati. Strmel je za tem, da na njem pridela tiste minimalne potrebe že tako nizkega standarda. V primeru, da bi

bil zadolžen pri grofu le z desetino, bi se lahko skoncentriral na delo v lastnem selišču. Dajatev veleposestniku bi ga prisilila v intenzivnejšo obdelavo. Tako pa je posestvo le životarilo, obdelovanje zemlje je bilo primitivno. Leta 1848 je bil prekmurski kmet brez pravih izkušenj in tradicije. Poseben udarec mu je bila na novo vpeljana davčna obveznost. Usmeril se je v žitno poljedelstvo, katerega pridelek je imel na Madžarskem močno konkurencijo. Višek pridelka v ugodnih letinah je največkrat nešel trg preko Radgone v Avstriji. V kolikor se mu je pot v to smer iz kakršnih koli razlogov zaprla, se je le z nizko ceno preko prekupčevalcev prerinil na madžarsko tržišče. Večkrat so si kmetje poljske pridelke tudi ilegalno prevažali čez mejo v Avstrijo, kjer so si nakupili industrijske izdelke. Ti so bili tam cenejši kot na Madžarskem. Podoben problem je bil z vinom. Kar ga je šlo v prodajo, ga je večinoma odkupila Radgona. Po vsem tem, kljub relativno ugodnim prirodnim pogojem ni bilo danih pravih možnosti za uspešen razvoj gospodarstva v naši pokrajini.

Agrarna Madžarska je bila v tem času še skoraj brez industrije. Kot taka ni nudila pogojev za trajno izselitev v tovarno in mesto. Do konca 19. stol. v Prekmurju ne opazimo tistega normalnega odtoka z vasi, ki ga poznamo pod nazivom "beg z dežele". Prirodni prirastek je pa bil močan. K temu je pripomogla predvsem visoka nataliteta, ki je bila v 80. letih preteklega stoletja ob takratnem nižjem številu prebivalstva neprimerno večja kot danes. Gibala se je med 30 in 50 %. Že dvajset let pozneje, to je na pragu 19. v 20. stol. nataliteta upade za 10 % in se je v povprečju gibala med 20 in 35 %. Najvažnejši vzrok za znižanje je v izseljevanju prebivalstva, ki je prav v tem obdobju doseglo močno stopnjo. Gotove vasi v Prekmurju izkazujejo leta 1910 tudi že po 20 % prebivalstva v inozemstvu. Kakor vemo, se izseljuje največ ljudi ravno v fertilni fazi in s tem močno vpliva na nataliteto. Padec natalitete lahko zasledimo vse do današnjih dni. V povprečju se v zadnjih desetletjih giblje med 14. in 15. % in je tako za istim v Sloveniji.

Močna nataliteta v prejšnjem stoletju se je odrazila v prirastku prebivalstva. Od prvega štetja 1869 pa do leta 1910 je prebivalstvo narastlo za 46,3 %. V pomurski Brlekiji v istem času le za 14,2 %. Glede na prirodne vire je bilo Prekmurje v tem času že prenaseljeno. Delo in kruh je bilo treba najti drugje. Nudila so ga le madžarska veleposestva. Delo na njih je bilo vezano na poletno sezono, pozimi so delavce odpuščali. Tako se je v zadnjih desetletjih prejšnjega stoletja izoblikovala sezonska oblika zapolslovanja, ki je igrala v gospodarskem in populacijskem razvoju Prekmurja zelo pomembno vlogo. Pripomogla je k temu, da se previšek prebivalstva trajno ni izseljeval. Zimska mrva sezona ga je prisilila na vrnitev v Prekmurje, kjer si je ustvaril dom. Edini trajni vir za preživljanje je bila zemlja, brez nje ni nihče uspeval. Zato so si jo med sabo delili. Vzporedno z razvojem sezonstva se je tako tudi med osvobojenimi kmeti obdržala pri življenju običajna delitev zemlje, po kateri so si očetovo posestvo delili vsi potomci med sabo. Največkrat neenakomerno. Potomec, ki je še naprej živelj pri starših je dobil več zemlje, ostali pa toliko, da so si uredili dom, primankljaj pa nadoknadili s sezonskim zaslužkom. Vse to je bil tisti eksistenčni minimum, ki je bil za življenje potrebno. Brez njega bi ostal sezonec pozimi na cesti. S tem se je zemlja drobila, posest slavila, kar je bilo na splošno škodo razvoja kmetijstva v Prekmurju. Običajno dedno pravo in sezonska zaposlitev sta bili med sabo pogojno zvezani.

Razmere se niso mnogo izboljšale v obdobju med obema vojnama, še več v času gospodarske krize so postale nevzdržne, tako da so prekmurski kmetje množično odhajali v svet.

Oba zgoraj navedena pojava smo obravnavali zato, ker kvarno vplivata na razvoj kmetijstva in s tem na ekonomsko moč prebivalstva naše pokrajine. Zemljo so močno drobili in zaradi močnega odtoka mlade delovne sile pogosto zanemarjali. Večkrat je ostajala v prahi. Ker pa je bilo tudi sezonsko delavstvo trajno naseljeno v Prekmurju, živelo pa dejansko od tujine? se je s tem ustvarila populacijska napetost, ki je bila močna

vse do prvega desetletja 20. stol., ko se je za Prekmurce "svet odprl". Začeli so se odseljevati v Ameriko, med obema vojnama pa še v Francijo in v Nemčijo. Beg z dežele je tako dobil drugo obliko, to je iseljevanje v tujino. Prirodni prirastek, ki je znašal med štetjema 1869 in 1910 46,2 % je padel med štetjema leta 1910 in 1953 na 5,1 %. Krivolja je šla strmo navzdol, česar pa ne opazimo na desnem bregu Mure. Stalna možnost neagrarne trajne zaposlitve je tam višek prebivalstva odvajala sproti. Do populacijske napetosti tako ni prišlo, še več za tu pa tam odseljeno družino je ostalo celo prazno mesto, ki so jo radi poselili Prekmurci.

Opisan gospodarski in družbeni razvoj v preteklih obdobjih se tudi v stari Jugoslaviji ni bistveno spremenil. Naseljenost je znašala preko 100 ljudi na km². Zemljo so še vedno izkoriščali na ekstenziven način, industrijske kapacitete pa so bile komaj omembe vredne. Prebivalstvo se je odseljevalo. Med popisoma prebivalstva leta 1921 in 1931 zabeležimo že padec prebivalstva in sicer od 92.416 na 90.687 ljudi

Tudi po osvoboditvi se težke ekonomsko-socialne razmere v Prekmurju niso bistveno spremenile. Pogoje za razvoj industrije to območje ni imelo. Kmetijstvo, kot glavni vir dohodkov in akumulacije prebivalstva pa je preživljalo težko krizo /obvezen odkup, maksimalne cene, prisilno ustanavljanje zadrug itd./.

Prve oblike sezonskih migracij

Prve začetke sezonskih migracij moramo iskati takoj po letu 1848. Kmet je postal takrat svoboden, prosto je razpolagal z lastno zemljo in časom. Rešil se je tlake, s tem pa je bila sproščena prosta delovna moč. Odplačevanje zemlje in na novo vpeljana davčna obveznost sta ga silili v postranski zaslužek, kajti zemlja je že takrat v mnogih družinah rodila premalo za preživljanje. Prve sezonce zasledimo na Goričkem. Tu ni bilo veleposestniške zemlje, ki bi nudila plačano zaposlitev zato so si jo ti poiskali v bližnjem sosedstvu. Po žetvi v času mlačve so se zbrali po štirje možje, vzeli s seboj cepce in se odpravili k večjim madžarskim kmetom mlatit žito. Delo je trajalo tri do štiri tedne, plačani so bili v naturalijah /žito/. Zaradi naraščanja domačega prebivalstva zaposlitev na mlačvi več ni zadoščala, zato so se prekmurski sezonci vključili tudi v delo na žetvi. Pri tem so bili plačani že z denarjem.

Ob popisu prebivalstva leta 1880 je bilo Prekmurje z ozirom na takratne ekonomske razmere že močno prenaseljeno, saj je v njem živel 73.765 ljudi. Zaslužek na žetvi in mlačvi več ni zadoščal, zato si je prebivalstvo v zgodnji pomladi in jeseni poiskalo še druge vire zaslužka. Odhajali so v švtrijo na gradbena dela. V času žetve in mlačve so se vračali na veleposestva na Madžarskem, po končani mlačvi so se ponovno vrnili v Avstrijo. S takim načinom sezonskega zaposlovanja so si prekrbeli prehrano in denarna sredstva. V Avstrijo in na mlačvo so odhajali možje, na žetev pa tudi ženska delovna sila. Zimske mesece so vsi preživeli doma.

Po letu 1880 se pojavi nova oblika sezonskega zaposlovanja. Madžarski veleposestniki so začeli gojiti sladkorno peso. Pri tem delu so zaposlovali poleg drugih tudi prekmurske delavce. Na delo so odhajali poleg moških v veliki meri še zenske in otroci. Ta oblika zaposlitve je skupno z žetvijo pritegnila iz določenih vasi tudi po eno tretjino prebivalstva. Z naraščanjem števila zaposlenih se je širil tudi radij delovnih mest. Skromna in dobra prekmurska delovna sila je

zamikala veleposednike v notranjosti Madžarske.

V prvih letih 20. stol. so odhajali Prekmurci že tudi v Ameriko. Leta 1910 je našlo v njej zaposlitev 5.867 naših ljudi. Zaposlovali so se kot delovna sila v črni metalurgiji, tobačnih in tekstilnih tovarnah. Največ jih je odšlov Pensilvanijo, kjer so v Bethlehemu izdajali celo svoj časopis.

V teh oblikah so se prekmurški sezonce zaposlovali vse do prve svetovne vojne. Po njej se je odtok na Madžarsko vedno bolj krčil in leta 1925 popolnoma prenehal. Prebivalstvo je pa nenehno naraščalo in popis leta 1920 je izkazal že 92.295 ljudi. Prenaseljenost je tako dosegla višek. Z namenom, da bi se problem zaposlitve, ki je bil v tej dobi pereč, nekoliko omilil, je bila 15. junija 1920 ustanovljena Posredovalnica za delo v Murski Soboti. S tem se začenja za prekmurske sezonce nova doba, ki se od prejšnje razlikuje po kraju in delno tudi po obliki zaposlitve. Delavstvo, ki je bilo prej vezano na Madžarsko, Slavonijo, Avstrijo in ZDA so se odprle nove smeri v Francijo, Nemčijo in Vojvodino. Nekaj se jih je zaposlovalo tudi po Sloveniji na gradbenih delih.

Posredovalnici je šele po drugem letu uspelo več posredovanj. vsa nadaljnja leta pa je bilo njeno delo več kot uspešno, toda kljub vsej agilnosti ni mogla zaposliti vseh povraževalcev za delo. To nam pokažejo naslednje številke, ki prikazujejo razmerje med povpraševanjem za delo in zaposlitvijo od leta 1929 do 1938.

Leto	Prosta mesta	Reflektanti	Brezposelni
1929	6.497	7.698	1.209
1930	7.239	8.774	1.535
1931	5.904	6.461	557
1932	5.639	6.804	1.165
1933	4.696	5.586	890
1934	3.767	4.369	602
1935	5.517	6.350	833
1936	5.564	5.936	392
1937	7.108	8.170	1.062
Vseh	51.931	60.148	8.245

Do leta 1927 je posredovalnica pošiljala delavce v glavnem na domači trg. Od tega časa naprej pa vse do druge svetovne vojne je bila Francija najbolj stalen odjemalec prekmurske sezone delovne sile. Zaposlovala jih je izključno na poljedelskih delih. V industriji domačini niso pustili prostih mest. Plače so bile v Franciji neprimerno boljše kot doma. V domovini je sezonski delavec zaslužil povprečno v eni sezoni 1.800 din, dočim je zasluživ v Franciji v istem obdobju 5.500 din. K tako visoki plači je pripomoglo, da je bila vrednost franka v Jugoslaviji večja kot v Franciji.

Stalno zaposlovanje v Nemčiji se je začelo leta 1929, ko se je zaposlilo tam 899 delavcev in to z velikim uspehom. Povprečen zaslužek sezone je znašal 7.000 din, to je štiri krat več kot doma. Ugodne finančne razmere v inozemstvu so pripomogle, da je latntna delovna sile iz Prekmurja začela siliti v inozemstvo. Leta 1930 je našlo delo izven naših državnih meja 4.485 Prekmurcev.

S pričetkom gospodarske krize je nastopil ponoven zastoj. Leta 1932 se je odtok v Nemčijo po legalni poti ustavil. Nemci so brezposelne v industriji začeli zaposlovati v kmetijstvu in s tem je bila večina mest, na katerih so do takrat delali prekmurski delavci, zasedenih. Zmanjšalo se je tudi število sezonsko izseljenih v Francijo. Najizrazitejši padec se je opazil leta 1932. Nasprotno pa število brezposelnih ni naraščalo v takšni meri, kot bi bilo pričakovati. Delavci se namreč niso vračali domov, kjer jih je čakal problem zaposlitve. Ostali so v inozemstvu tudi pozimi. Mnogo jih je v tej dobi odšlo ilegalno čez mejo. Ti na posredovalnici za delo niso bili zabeleženi. Leta krize so bila težka ne samo za delavce, temveč tudi za posredovalnico, ki je le težko preskrbela zaposlitev. Stanje se je izboljšalo šele leta 1937, ko je kriza popustila. Nemci so ponovno začeli sprejemati tujo delovno silo, ki so jo zaposlili v poljedelstvu. Svoje domače delavstvo so namreč zaradi priprav na vojno pritegnili v industrijo. Že leta 1937 se je v Nemčiji na novo zaposlilo 2.115 Prekmurcev. V naslednjem letu je to število naraslo na 4.389 delavcev. Višek pa je doseglo 1939, ko je bilo odposlanih iz Prekmurja 6.308 Prekmurcev. Povprečen zaslužek ene sezone je v teh letih znašal 6.000 din.

Zaposlitev v Nemčiji

Leto	Število delavcev	Zaslужek	Skupni zaslužek
1929	899	7.000	6,293.000
1930	1.861	5.000	9,305.000
1931	999	5.000	4,995,000
1932	472	4.500	2,124.000
1937	2.015	3.640	7,334.600
1938	4.389	6.000	26,334.000
1939/	6.308	-	-
Skupaj	10.635	-	56,385.600

Francija je v primerjavi z Nemčijo več ali manj redno zaposlovala prekmurske sezonce. Njaveč jih je zaposlila leta 1937. Že v naslednjem letu jih je precej odtegnila Nemčija, kjer je bil zaslužek ugodnejši. Tudi v času krize število odposlanih v Nemčijo pade. S tem pa ni rečeno, da bi se znižalo tudi število zaposlenih. Čez zimo je ostalo v Franciji približno 1.500 delavcev, ki v naslednjih letih na posredovalnici niso bili všteti. Povprečni zaslužek v Franciji zaposlenih je znašal okrog 5.000 din.

Zaposlitev v Franciji v desetletni dobi

Leto	Število delavcev	zaslužek	Skupni zaslužek
1929	1.114	5.500	6.127.000
1930	2.624	5.500	14,432.000
1931	2.637	5.500	14,503.000
1932	1.368	5.000	6,840.000
1933	1.546	5.000	7,730.000
1934	1.530	5.000	7.650,000
1935	1.967	6.000	11,802.000
1936	2.868	6.000	17,208.000
1937	3.221	4.500	14,495.000
1938	1.768	4.000	7.072.000
Skupaj	20.643	-	107,859.000

Zaslужek v domovini je bil slabši od onega v inozemstvu, saj se je gibal v obravnavani dobi od 1.400 do 2.000 din na sezono. Kljub temu pa je bilo deležnih domače zaposlitve od leta 1929 do vključno 1938 27.712 delavcev. To je 2,5 krat več, kot v Nemčiji.

Do leta 1927 so se lahko zaposlovali Prekmurci samov Jugoslaviji. Šele po tem letu, ko so uspele prve odposlane skupine v inozemstvo, so se začeli v večji meri in načrtno preusmejati na zaposlitev izven državnih meja. Število odposlanih v tujino je stalno naraščalo in leta 1930 že preseгло število doma zaposlenih. Ta val se je ustavil v dobi krize, ko je Francija omejila dotok delavcev, Nemčija pa ga je po legalni poti popolnoma zaustavila. Posledica tega je bila, da se je leta 1932 in 1933 število doma zaposlenih rahlo dvignilo. Domači zaslužek je bil tako bolj stlalen od inozemskega. Večina delavstva je najprej reflektiralo na zaposlitev v inozemstvu in šele, če mu je bilo to onemogočeno, se je obrnilo na domači trg. V tujino so odhajali le revnejši, odrasli in močnejši. Izbirala jih je posredovalnica za delo. Povprečno letno število doma zaposlenih se je gibalo okrog 2500 delavcev. Absolutni eksterm je doseglo leta 1929 s 4464 zapoalenimi.

V domovini so Prekmurci našli zaslužek v agrarnih predelih Vojvodine in Slavonije. Najbolj stalen odjemalec je bilo državno posestvo Belje v Baranji. Tja so začeli zahajati Prekmurci leta 1922. Na deset in desettisoče jih je od takrat dobilo tam zaposlitev in kruha. Včasih so samo Prekmurci zasedli vse poljedelske uprave državnega posestva. V Belju se je letno ustavilo okrog 800 Prekmurcev.

V Banatu je bilo število zaposlenih Prekmurcev nekoliko višje. Samo državno posestvo v Čoki jih je sprejelo letno po 500 in bilo s tem drugi največji odjemalec na domačem trgu.

Slovenija je zapošlila letno okrog 100 prekmurskih delavcev. Delovni čas je bil na državnih posestvih določen. Znašal je lo do 12 ur dnevno. Na vseh privatnih pristavah so delali od sončnega vzhoda do zatona. Če k temu sedaj primerjamo boren zaslužek sezone, nam je to lep dokaz, kako so sezonsko delovno silo izkoriščali.

V tej obliki in pod temi pogoji se je v Jugoslaviji v deset letni dobi zaposlilo 27.702 prekmurskih sezončev. Njih število je bilo v posameznih letih naslednje:

Leto	Število delavcev	Zasluzek v din	Skup. zaslužek v din
1929	4.264	1.800	7.675.000
1930	3.010	1.500	4.515.000
1931	2.613	1.400	3.658.200
1932	3.504	1.400	4.905.600
1933	2.964	1.400	4.149.600
1934	2.130	1.400	2.982.000
1935	2.367	1.700	4.023.900
1936	2.688	1.900	5.107.200
1937	1.839	1.800	3.310.200
1938	2.333	2.000	4.666.000
Skupaj	27.712	-	44.992.900

Sledeča tabela daje pregled čez celotno število delavstva in zaslužka v desetletni dobi /1929 - 1938/:

Država	Število del.	Povprečni zasl. na zap.	Skupni zaslužek
Jugoslavija	27.712	1.623	44.992.900
Francija	20.643	5.223	107.839.000
Francija čez zimo	15.000	5.001	75.000.000
Nemčija	10.635	5.301	56.385.600
Skupaj	73.990	3.841	284.237.500

V tej vsoti ni všteti zaslužek tistih, ki so šli ilegalno čez mejo in se zaposlili v inozemstvu, prav tako pa tudi ne zaslužek sezonskih izseljencev v raznih državah Amerike. Ta visoka vsota težko prisluženih milijonov je pripomogla k izboljšanju

prekmurskega blagostanja. S tem denarjem je bilo mnogo domov obnovljenih in na novo sezidanih. Z njim so si sezonci reševali zadolžene domačije in nakupovali zemljo.

Negativne strani predvojnega sezonskega dela v tujini

Doslej smo obravnavali le smer in ekonomski učinek predvojnega sezonskega zaposlovanja Prekmurcev. Oglejmo si sedaj še druga pomembna vprašanja, ki so bila s sezonstvom v tesni zvezi. Čim je sezonec prestopil domačo mejo je prišel v stik z modernejšim in tehnično naprednejšim svetom. Seznanil se je z novimi oblikami poljedelstva, živinoreje in poljedelskimi stroji. Vse to je nanj ugodno vplivalo. Dober zaslužek v inozemstvu ga je reševal iz skoraj neizbežnega propada. Čez mejo je sililo vedno več ljudi. Iskanje zaposlitve se je spremenilo v pravi lov za boljšim zaslužkom. To se je stopnjevalo še posebej v dobi krize. Po njej pa ni niti malo popustilo. V tem času je imela posredovalnica le malo prostih mest na razpolago zato so odhajali delavci ilegalno čez mejo. Zaslužka niso iskali samo tisti, ki so ga bili potrebni, temveč tudi drugi. Da bi bil tem dovoljen odhod, so začeli na posredovalnici tajiti premoženja. Ko bi oblasti v tem času dovoljevale odhod v polni meri, bi nastopilo vprašanje obdelave zemlje doma. Že tako se je začela leta zanemarjati, precej je bilo opuščene. Bolj kot starejši je bežala v tujino mladina. Starši je niso ustavljali. Jeseni pa, ko se je mladina vračala, so bolj kot njo pričakovali zaslužek. V Franciji naši delavci niso bili dovolj pravno zaščiteni. Sezonci iz drugih držav so imeli več pravic. Z Nemci je bila sklenjena posebna mednarodna pogodba, ki je naše delavce izenačevala z domačimi. Drugo vprašanje je bilo, koliko so jo upoštevali. Že samo dejstvo, da so morali Prekmurci opravljati v tujini dela, ki so se tankajšnjemu prebivalstvu zdela pre-nizka, nam pove mnogo. V našem delavcu so videli manj vrednega človeka, ki je bil pripravljen opravljati za denar najnižje posle. Naših ljudi v tujini niso štedili. Dolžina delovnega dne je bila temeljito izkoriščena. V vsej tej trdi borbi za

kruh je ljubezen do lastne zemlje in domovine vedno bolj bledele. V borbi za hrano in obstoj je propadalo vse, kar ja potrebno za narodno zavest.

Razmere po drugi svetovni vojni

Po osvoboditvi se težke ekonomsko-socialne razmere v Prekmurju niso bistveno spremenile. Pogojev za razvoj težke industrije to področje ni imelo, obstoječa lahka industrija pa je morala dajati svoja sredstva za reprodukcijo in razvoj težke industrije. Kmetijstvo, kot glavni vir dohodkov in akumulacije prebivalstva pa je preživljalo težko krizo /kolektivizacija, obvezni odkup, maksimalne cene.../.

Do bistvenih sprememb v gospodarskem razvoju Prekmurja je prišlo šele v letu 1954. Odprava nesorazmerij med laško in težko industrijo ter vedno večji poudarek na razvoju kmetijstva pomeni za to pokrajino celo vrsto novih naložb. Zrastle so nove industrijske kapacitete kot: Tovarna mlečnega prahu, težka konfekcija, pomurski tisk itd. Pospešeni gospodarski razvoj pa je povzročil tudi znatne spremembe v ekonomsko-socialni strukturi prebivalstva. Prvič v zgodovini Prekmurja začne padati delež kmečkega prebivalstva. Na področju soboške občine je bilo leta 1952 zaposlenih v gospodarskih in negospodarskih dejavnostih le 2.700 delavcev, deset let pozneje pa že 8.037 delavcev. Gospodarske in negospodarske dejavnosti pa še vedno ne morejo absorbirati vse odvečne delovne sile, ki si zato zadnja leta vedno bolj množično išče zaposlitev izven Prekmurja. Tradicionalna priložnostna zaposlitev in sezonstvo sta ponovno postala sredstvo, s katerim se rešuje drobna posest in dopolnjuje skromni dohodek, ki ga daje kmetijstvo.

Nerazvitost Prekmurja nam lepo ilustrira primerjava narodnega dohodka med razmerjem v Sloveniji kot celoti in naši pokrajini. Primerjalni bomo podatke iz leta 1961 in 1967, da tako prikažemo tudi razvoj v zadnjih letih.

leto 1961	v milijonih			
	SRS		Prekmurje	
Panoga	Znesek	%	Znesek	%
Industrija	265.007	50,8	2.836	25,8
Kmetijstvo- gozdarstvo	93.005	17,9	5.641	51,1
Gradbeništvo	39.411	7,6	537	4,9
Promet	27.733	5,3	226	2,1
Trgovina- gostinstvo	57.341	11,2	1.022	9,3
Obrt	37.680	7,2	751	6,8
Skupaj	520.227	100,0	11.012	100,0

Delež narodnega dohodka iz kmetijstva /51,1 %/ je dal pečat celotni gospodarski dejavnosti Prekmurja. Po podatkih popisa iz leta 1941 je izmed 90.186 prebivalcev Prekmurja bilo 61.943 ali 69,7 % kmečkega porekla. To pa je znatno nad zveznim in republiškim povprečjem, kar nam najlepše prikazuje naslenja primerjava:

Leto 1961	Kmečko prebivalstvo v %
SFRJ	49,0
SRS	30,9
Prekmurje	68,9

Leto 1967	v milijonih			
	SRS		Prekmurje	
Panoga	Znesek	%	Znesek	%
Industrija	573.501	41,1	10.576	29,1
Kmetijstvo- gozdarstvo	165.340	13,9	11.009	30,3
Gradbeništvo	145.552	10,4	5.706	15,7
Promet	83.921	6,0	821	2,2
Trgovina- gostinstvo	334.974	24,0	6.539	18,0
Obrt	63.963	4,6	1.720	4,7
Skupaj	1.395.799	100,0	36.373	100,0

Med letoma 1961 in 1967 kaže struktura narodnega dohodka po panogah precejšen premik v razmerju med kmetijstvom, gradbeništvo in trgovino in gostinstvom. Relativno nizki odstotek /30,3/ v kmetijstvu je odraz počasnejšega naraščanja cen kmetijskim proizvodom, kot pa v ostalih panogah gospodarske dejavnosti.

Pretežni del narodnega dohodka v Prekmurju je rezultat zasebne blagovne proizvodnje ter je znašal: leta 1961 49,5 %. Tako neugodnega razmerja v poreklu narodnega dohodka nimamo niti v zveznem niti v republiškem merilu. Po podatkih iz leta 1961 je namreč znašal prispevek zasebnega sektorja v SFRJ 24,5 % in v SRS le 16,1 %.

Narodni dohodek na prebivalca po panogah

Panoga	leto 1961	
	SRS	Prekmurje
Industrija	166.518	31.446
Kmetijstvo in gozdarstvo	58.470	62.548
Gradbeništvo	24.763	5.954
Promet	17.426	2.505
Trgovina in gostinstvo	36.039	11.332
Obet	23.676	8.327
Skupaj	326.892	122.112

Sorazmerno nizek narodni dohodek na prebivalca v zasebnem sektorju kmetijstva je rezultat velikega števila majnih, razdrobljenih in prenaseljenih gospodarstev ter skrajno neugodnega razmerja med obsegom in značajem proizvodnih sredstev in delovne sile.

Delež industrije je v primerjavi z zveznim in republiškim povprečjem zelo skromen. Na prebivalca Prekmurja odpade 44 % zveznega in le 18,8 % republiškega povprečja. Tako nizek narodni dohodek iz industrije je rezultat majhne akumulativnosti ter nerazvitosti industrije.

Ravno tako, kot industrijska dejavnost so zaostajale tudi terciarne dejavnosti za zveznim in republiškim povprečjem. Zaostajanje teh dejavnosti je manj opazno pri pokazateljih strukture narodnega dohodka, mnogo bolj pa pri absolutnih pokazatelji, to je v znesku narodnega dohodka na prebivalca.

Iz prikazane analize narodnega dohodka izhaja, da sta bili v Prekmurju leta 1961 najpomembnejši panogi kmetijstvo in industrija, ki sta dajali 76,9 % celotnega narodnega dohodka. Vendar pa nerazvitost Prekmurja ni odražal znesek narodnega dohodka teh dveh panog, marveč izredno neugodno razmerje med deležem kmetijske in industrijske proizvodnje v narodnem dohodku.

Narodni dohodek na prebivalca po panogah

1967 v novih din

Panoga	SRS	Prekmurje
Industrija	3.401	1.153
Kmetijstvo in gozdarstvo	1.150	1.200
Gradbeništvo	863	622
Promet	498	90
Trgovina in gostinstvo	1.986	712
Obrt	379	188
Skupaj	8.277	3.965

Med letom 1961 in 1967 ne opažamo bistvenih sprememb med Slovenijo in Prekmurjem. Narodni dohodek na prebivalca po panogah se je v Prekmurju okrepil v trgovini in gostinstvu in zlasti v gradbeništvu. Pozitiven premik opažamo tudi v industriji.

Zaposlenost

Pregled zaposlenih nazorno prikazuje razvoj gospodarskih in negospodarskih dejavnosti Prekmurja. Kaže nam intenzivno strukturnih sprememb in tokove deagrarniziranega prebivalstva, ki jih je povzročil hitrejši tempo gospodarskega razvoja med

letom 1952 in 1967.

Časovni razvoj zaposlenosti:

	Z a p o s l e n i		
	1952	1960	1967
Gospodarstvo	4.228	7.658	9.906
Negospodarske dejavnosti	1.802	1.960	2.382
Skupaj	6.030	9.618	12.288

Za razdobje 1952 do 1960 je značilna sorazmerno visoka stopnja zaposlovanja, ki je prav v letu 1960 ujela in preseгла republiško /164/ in zvezno /173/ stopnjo zaposlovanja.

Skoraj polovica na novo odprtih delovnih mest v gospodarstvu je do leta 1960 odpadlo na industrijo, njej sledi kmetijstvo z nekaj manj kot 1/5 /18,6 %/ in nato obrt /14,5 %/. Število delovnih mest se je zmanjšalo le v trgovini zaradi izvedene integracije in uvedbe stimulatvinih oblik nagrajevanja.

Stopnja zaposlovanja po letu 1960^{ne} nazaduje, rahel premik v pozitivnem smislu opazimo v negospodarskih dejavnostih.

Industrija

Pred prvo svetovno vojno v Prekmurju industrije ni bilo. Stanje med obema vojnama se je deloma popravilo, tako da smo imeli leta 1939 v industriji zaposlenih že nekaj nad 300 ljudi.

Po drugi svetovni vojni se položaj glede industrializacije pokrajine ni bistveno spremenil. Industrijske kapacitete Prekmurjase zaradi pomanjkanja surovin in pogonske energije niso mogle uspešno vključiti v obsežne naloge prvega petletnega plana. Le proizvodnja nafte v Lendavi je bila pomemben predstavnik težke industrije in hkrati tudi edina delovna organizacija v Prekmurju, ki je v času administrativnega upravljanja v gospodarstvu širila svojo materialno bazo.

Ukinitev administrativnega sistema vodenja ter vedno večji povžarek na hitrejši preobrazbi odnosov na vasi, je za Prekmurje pomenil vrsto novih investicijskih naložb. Te so potekale v dveh etapah. Prve etape od 1952. do 1956. leta označujejo rekonstrukcije in adaptacije, to je obnova industrijskih kapacitet, ki so bile vsa leta administrativnega upravljanja slabo vzdrževane. Druga etapa to je od leta 1957 naprej pa je v znamenju obsežnih investicijskih vlaganj v predelovalno, tekstilno industrijo in kmetijstvo. V obdobju desetih let je bilo v industrijo vloženih 21,8 milijard starih dinarjev, vendar od tega približno 18,9 milijard starih dinarjev v proizvodnjo nafte.

Investicije v industrijo so bile vse do leta 1956 znatno pod republiškim in zveznim povprečjem, po tem letu pa se je njihov delež napram družbenemu proizvodu stalno dvigal. Pretežni del investicijskih bremen je padel v glavnem na kolektive, kar nam ilustrira tudi naslednja tabela.

	v %
Splošno investicijski sklad	23,43
Republiški investicijski sklad	9,06
Bančna sredstva	7,77
Lokalna sredstva	9,27
Sredstva gosp. organizacij	50,47

Posledica tako intenzivnega investiranja iz sredstev gospodarskih organizacij so bili nizki osebni dohodki. Danes moramo priznati, da je bila to tipična oblika prisilne akumulacije sredstev za investicije, ne pa posledica polproletarskega značaja zaposlenih, kot se je to takrašč dokazovalo in opravičevalo.

Industrijo v Prekmurju nadalje karakterizira večja uporaba žive delovne sile in manjša opremljenost. Vzroke za to moramo iskati v strukturi industrije. Nekovinska, industrija gradbenega materiala, živilska in tekstilna industrija so veje, ki že po značaju dela zahtevajo veliko uporabo žive delovne sile.

Razvojno pot industrije in njen pomen v Prekmurju pa nam

najlepše ponazori naslednja tabela:

Leto	Število industrijskih podjetij	Zaposleni	Narodni dohodek v novih din
1939	5	300	300
1952	9	1.638	7.540
1962	18	4.303	35.891

Skoraj vsa industrija je skoncentrirana v Murski Soboti in Lendavi, to je dveh manjših urbanskih centrih. Vplivno območje obeh mest se še ne stika, tako da je med njima še relativno širok agrarni pas, iz katerega si išče prebivalstvo zaslužek še v veliki meri na sezonski način.

Kmetijstvo

Prekmurje sodi med najbolj agrarne pokrajine v Sloveniji. V njem živi še vedno 68,7 % prebivalstva od kmetijstva kot glevne gospodarske dejavnosti. Delež kmečkega prebivalstva se v primerjavi z ostalimi slovenskimi pokrajinami le počasi zmanjšuje.

Podatki o zemljiških kategorijah nam povedo, da pretežni del celotne površine predstavlja obdelovalna površina in sicer 67,9 %. Gozdovi zavzemajo 26,2 % površine, so pa zelo degenerirani. Nerodovitnih površin je le 5,7 %.

Površina družbenega sektorja se je preteklem desetletju močno povečevala. V letu 1956 je družbeni sektor posedoval 12,7 %, leta 1963 pa že 16 % celotne površine.

Zemljiškoposestne razmere so igrale odločilno vlogo v posebnostih agrarnega življenja Prekmurja. Pri tem mislimo na velikost kmetij in parcelno razdrobljenost njihovega zemljišča.

Po popisu kmetijskih površin iz leta 1960 so bile zemljiškoposestne razmere naslednje:

Posestne skupine	Gospodarstva		Površina	
	Število	%	Skupna	%
do 1,00 ha	2.345	12,92	1.384	1,68
1,01 - 2,00 ha	2.698	14,88	4.407	5,38
2,01 - 3,00 ha	3.008	16,58	8.058	9,82
3,01 - 5,00 ha	4.864	26,81	19.907	24,26
5,01 - 8,00 ha	3.213	17,71	20.883	25,45
9,01 - 10,00 ha	877	4,84	8.188	9,98
nađ10,00 ha	1.136	6,26	19.830	23,43
Skupaj	18.141	100,00	82.057	100,00

Iz tebele je razvidno, da pripada v Prekmurju 71,19 % kmetijskih gospodarstev v posestne skupine do 5 ha. Ti posedujejo le 41,14 odstotkov celotne površine. Te posestne skupine so pretežno kmetijsko pasivne. Pridetek na njih dostikrat ne zadošča niti za prehrano prebivalstva. Razumljivo je da si morajo družinski člani teh posestnih skupin iskati v drugih dejavnostih postranski zaslužek. Največkrat je to sezonska zaposlitev. Pri posestnih skupinah nad 5 ha /28,81 %/ pa že lahko govorimo o pravem agrarnem življu, ki se izven ožjega vplivnega območja obeh prekmurskih mest redkeje bavi z neagrarno dejavnostjo. Te posestne skupine posedujejo 58,56 % celotne površine in bi lahko bile ob primerni mehanizaciji za naše razmere aktivne. Kljub temu pa večkrat zasledimo, da tudi iz njih posamezni družinski člani radi zaidejo na sezonsko delo.

Navedeno razmerje pa ne velja za Prekmurje kot celoto. Med posameznimi mikroregijami naše pokrajine nastopijo znatne razlike. Predeli izrazito majhne kmečke posesti so predvsem Osrednje Dolinsko in Zahodno Goričko, kjer ima do 30 % gospodarstev manj kot 2 ha zemlje.

Prikaz kmetijstva v Prekmurju ne bi bil popoln, če ne bi omenili še zloglasne parcelne razdrobljenosti, ki igra odločilno vlogo v gospodarskem in populacijskem razvoju Prekmurja. Do tako močne parcelne razdrobljenosti sta pripomogla predvsem

dva činitelja. Običajno dedno pravo prevzeto po madžarski pravici, po kateri posestvo ne podeduje najstarejši sin, temveč vsi otroci. To je tudi vzrok, da je le malokatero posestvo enolastniško. V največ primerih posedujeta zakonca vsak svojo polovico. Ta se zopet deli med potomce. Na ta način razparceliranost zelo naraste in zelo pogosto zasledimo $1/6$, $1/12$, $1/24$, in še manjše kose zemlje podčudovane. Po drugi strani pa je vplivalo na razparceliranost tudi sezonstvo. Sezonski delavec se svojemu deležu v kmetiji ni mogel odpovedati. Na njem je živel njegov družina in na njega se je pozimi tudi sam vračal. Razparceliranost zemljišča je zelo močna zlasti v tistih predelih Prekmurja, kjer se je sezonstvo najprej pojavilo in kjer je tudi danes močno zastopano.

Povprečno kmečko gospodarstvo poseduje v Prekmurju 4,52 ha zemlje, katerega ločeni kosi so tudi po več km narazen. Parcelna razdrobljenost največja v nižjih posestnih skupinah. Najmanjša kmečka gospodarstva imajo 5 do 7 ločenih kosov zemlje, največja pa približno 34 kosov. Najmanjša povprečna velikost parcele je 18,4 a, največja pa 89,1 ara.

Povprečna velikost parcele po posestnih skupinah:

Posestna skupina	Ločeni kosi zemlje		
	Skupaj	Povprečno po gospod.	Povprečna velikost v a
Do 1,00 ha	7.520	6,5	18,4
1,01 - 2,00 ha	17.516	13,6	25,2
2,01 - 3,00 ha	26.780	18,3	30,1
3,01 - 5,00 ha	55.739	24,0	35,7
5,01 - 8,00 ha	46.661	31,1	44,8
8,01 - 10,00 ha	15.433	34,7	53,1
na 10, ha	21.575	33,9	89,1
Skupaj	191.224	10,6	42,9

Gnoten položaj zasebnih proizvajalcev je odvisen od gibanja narodnega dohodka. Narodnih dohodkov je po letu 1958 v stalnem

porastu. Povprečno je prišlo na eno kmečko gospodarstvo Prekmurja v letu 1961 345.419 starih dinarje v narodnega dohodka odtosno na posameznega aktivnega člana le 153.209 starih dinarjev.

Pregled po posameznih posestnih skupinah nam da naslednjo sliko:

Leto 1961		
Znesek narodnega dohodka v starih din		
Posestna skupina	na 1 kmečko gospodarstvo	na 1 aktivnega člana
do 1,00 ha	48.785	42.831
1,01 - 2,00 ha	133.330	75.779
2,01 - 3,00 ha	217.812	98.257
3,01 - 5,00 ha	321.076	127.674
5,01 - 8,00 ha	481.325	175.598
8,01 -10,00 ha	675.636	241.554
nad 10,00 ha	1.264.257	432.328
Povprečje	345.419	153.209

V prikazanem izračunu narodnega dohodka niso upoštevani dohodki iz občasne in sezonske zaposlitve aktivnih članov gospodarstva.

Na višino narodnega dohodka pa tudi vpliva kvaliteta in kompleksnost zemljišča, proizvodna orientacija gospodarstva, število aktivnih članov gospodarstva it. Občasna zaposlitev v precejšnjih meri povečuje narodni dohodek. Lahko rečemo, da je skoraj vsak sedmi do osmi prebivalec, ki živi na kmetih za krajšo ali daljšo dobo sezonsko zaposlitev izven gospodarstva.

Kakor vidimo, sta agrarno gospodarstvo in zaposlenost prebivalstva v Prekmurju osrednji temi celotne družbene problematike. Izmed 55.851 aktivnih prebivalcev Prekmurja je delalo 1961 leta 41.132 ljudi /73,6 %/ v kmetijstvu. Od teh je bilo zaposlenih v družbenem sektorju kmetijstva le 1.318 delavcev oz. 3,2 %.

Struktura kmečkega prebivalstva nam kaže naslednje odnose:

Posestna skup.	Prebi- valstvo	Občasno zaposleni izven go- spodarstva	Stalno zaposleni izven go- spodarstva	go- spo- dinje	Vzdr- ževa- ni člani
do 1,00 ha	8.224	602	2.006	304	2.641
1,01 - 2,00 ha	10.109	640	1.658	165	2.907
2,01 - 3,00 ha	12.497	891	1.535	143	3.460
3,01 - 5,00 ha	22.454	815	2.085	274	7.048
5,01 - 8,00 ha	15.168	388	1.013	209	4.751
8,01 - 10,00 ha	4.183	81	238	57	1.354
nađ 10,01 ha	5.549	84	280	72	1.791
Skupaj	78.184	3.501	8.815	1.224	23.952

Podatki se nanašajo na 1961 leto, zato je od takrat do danes število stalno zaposlenih izven kmetijstva že precej narastlo. Ravno tako pa nam številka 3.501 ne prikaže niti za leto 1961 dejanskega stanja. Bila je neprimerno večja. V njo namreč niso zajeti vsi tisti, ki so si poiskali občasno zaposlitev mimo posredovalnice za delo in tisti, ki si poiščejo priložnostno zaposlitev s pomočjo maloobmejne propustnice. O tem bomo v poznejših poglavjih več spregovorili.

Nevedena orientacijska obravnava dveh poglavitnih gospodarskih penog v Prekmurju nam kaže zaostalost in težke razmere v pokrajini. Kot taka nas opozarja na posebno problematiko tega prostora.

Populacijski razvoj

Prekmurje je gosto naseljena pokrajina. V povprečju dosega absolutna gostota prebivalstva 95,1 ljudina km². Kot taka je višja od republiškega in tudi zveznega povprečja. O koncentraciji prebivalstva so odločali gospodarski, narodnostni, verski in drugi činitelji. Posledica tega je, da se je prebivalstvo v raznih pokrajinah Prekmurja različno gosto skoncentriralo. V soboški občini sta močno naseljena jugovzhodni dolinski in severozahodni - goriški del. Tu se gostota vayne znatno nad 100 ljudi na km². V Severozahodnem Goričkem 120, na dolinskem delu soboške občine pa 128,7 ljudin na km². Še gosteje je naseljen dolinski del lendavske občine, kjer se gostota v povprečju vayne tudi do 144 ljudina km². Gosto je naseljeno tudi Ravensko - 135 ljudi na km², ne smemo pa prezreti dejstva, da vključuje Mursko Soboto, ki z visoko lastno gostoto močno dvigne povprečje. Vasi Vanča Vas /20,9/ in Černelavci /279/ imata nadpovprečno visoko gostoto. V njih živije namreč Cigani, za katere je značilna močna nataliteta in velika skoncentriranost na relativno majhnem prostoru.

Povprečje za severni del Goriškega je 57 ljudi na km², kar je daleč pod jugoslovanskim povprečjem. Vzrok zato je v slabih ekonomskih razmerah te pokrajine. Enake so razmere tudi na Osrednjem in Vzhodnem Goričkem /50 do 65 ljudi na km²/. Na tem območju živi prebivalstvo protestantske vere, ki je znano po nizkem prirodnem prirastku. Redko je naseljena tudi neposredna okolica Lendave. Tu živi madžarska narodna manjšina, ki že cela desetletja izkazuje izrazito nizki prirastek. Pravo nasprotje temu je zahodni slovenski del lendavske občine, kjer se v posameznih vaseg dvigne gostota prebivalstva tudi skoraj do 300 ljudi na km² /Odranci 283, Žižki 296,1/.

Povprečna poljedelska gostota v soboški občini znaša 132,9 ljudi na km². Najvišjo stopnjo je dosegla na severozahodnem Goričkem, kjer v dveh naseljih presega celo število 300 /Trtkova 318, Dolič 325/. Na gostoto prebivalstva tega predela v prvi vrsti vpliva visoka absolutna gostota, poleg tega je pa na tem goriškem razgibanem svetu malo obdelovalnih površin. Zaradi goste naseljenosti izkazuje visoko poljedelsko

gostoto tudi osrednje Dolinsko /Brattonci 221, Dokležovje 227, Melinci 239/. Oba navedena dela Frekmurja sta izključno katoliška. Njanižje poljedelske gostote imamo na prehođu ravnine v Goričko. V njih je pretežna večina vasi z gostoto nižjo od 100 ljudi na km². /Tešanovci 79,5, Sebeborci 85/. To so gospodarsko najmočnejše vasi v Prekmurju. V njih živi pretežno protestantsko prebivalstvo, ki že dalj časa regulira natakite to po ekonomski zmogljivosti gospodarstev. Nizko poljedelsko gostoto zasledimo tudi v severovzhodnem Goričkem /Hodoš, 76, Krplivnik 83,5, Peskovci 80/.

Povprečna poljedelska gostota na področju lendavske občine znaša 165 ljudi na km². Najvišje se vzpne tudi tukaj na osrednjem Dolinskem /Dolja Bistrica 340, Nedelica 340, Odranci 352, Renkovci 359 itd./. Nižja je v neposredni bližini Lendave, v nekaterih naseljih madžarske narodnosti pa se celo spusti pod 50 /Petišovci 45, Pice 40/.

Starostna struktura prebivalstva v Prekmurju je odraz več desetletnih populacijskih in gospodarskih procesov. V njej se izrazito odražajo tudi učinki obeh svetovnih vojn. Že skoraj stoletno odseljevanje je pripomoglo, da sorazmerno bolj kot v ostali Sloveniji so zastopane stare starostne skupine. Mlado prebivalstvo se odseljuje in to največkrat v fertalni fazi. S tem tvori na eni strani primanjkljaj v lastni mladi generaciji, na drugi strani pa ne ostane za njim mlado potomstvo. Popis prebivalstva leta 1961 nam je izkazal naslednjo starostno strukturo:

Starostne skupina	Prekmurje		SRS v %
	Število	%	
do 6 let	11.100	12,3	12,6
7 - 13 let	12.712	14,1	13,0
14 - 17 let	6.219	6,9	6,4
18 - 24 let	8.374	9,3	11,2
25 - 44 let	21.264	23,6	27,1
45 - 54 let	11.426	12,6	11,8
nad 55 let	19.091	21,2	17,9

Kot v vseh depopulacijskih območjih je tudi v Prekmurju delež prebivalstva ženskega spola 51,9 % večji od deleža moške spola 48,1 %. Pri tem sta prav gostovo odločala trajno odseljevanje in obe svetovni vojni.

Spolno strokturo po starostnih skupinah nam prikazuje naslednja tabela:

leto 1961

Starostna skupina	Prebivalstvo			Ženske v %
	Skupaj	Moški	Ženske	
do 4 let	7.460	3.788	3.672	49,2
5 - 9 let	9.049	4.587	4.462	49,3
10 - 14 let	9.077	4.552	4.525	49,8
15 - 19 let	6.916	3.471	3.445	49,9
20 - 24 let	5.430	2.779	2.651	48,8
25 - 29 let	5.366	2.478	2.888	53,8
30 - 34 let	6.030	2.780	3.250	53,8
35 - 39 let	6.225	2.783	3.442	55,2
40 - 44 let	4.159	1.936	2.223	53,4
45 - 49 let	5.645	2.786	2.859	50,6
50.-54 let	5.941	3.003	2.938	49,4
55 - 59 let	5.724	2.727	2.997	52,3
60 - 64 let	4.681	2.144	2.537	54,1
naš 64 let	8.483	3.547	4.936	58,2
V s e g a	90.186	43.361	46.825	51,9

Stopnja gospodarskega razvoja se nedvomno odraža tudi v poklicni strukturi prebivalstva. Večina prebivalstva Prekmurja živi še vedno od kmetijstva /74 %/, vseh aktivno zaposlenih. Delež zaposlenih v kmetijstvu narašča z radiusom oddaljenosti od Murske Sobote in Lendave. Samo v 12 vaseh je odstotek manjši od 60 in le v treh vaseh se spusti pod 50. /Černelavci, Rakičan, Dolgovaške gorice/. Vse tri navedene vasi so satelitska naselja omenjenih urbanskih centrov.

Poklicno strukturo prebivalstva in njej razvoj med zadnjima dvema popisoma lepo prikazuje naslednja tabela:

Panoga	I 1953		1961		Indeks
	Prebivalstvo	%	Prebivalstvo	%	
Rudarstvo	730	1,3	1.141	2,1	156,3
Industrija	1.119	2,0	2.526	4,5	225,7
Kmetijstvo in gozdarstvo	44.648	78,8	41.164	74,0	92,2
Gradbeništvo	2.081	3,7	2.249	4,0	108,1
Promet	259	0,5	543	1,0	209,7
Trgovina	980	1,7	1.043	1,9	106,4
Ohrt	2.499	4,4	1.930	3,5	77,2
usluge	255	0,4	322	0,6	125,3
Državni organi	1.809	3,2	2.286	4,1	126,4
Izven dejavnosti	2.263	4,0	2.386	4,3	105,4
Skupno aktivni	56.643	100,0	55.590	100,0	98,1

Primerjava poklicne strukture obeh poslednjih popisov nam kaže si cer rahlo deagrarizacijo, kljub temu pa je pokrajina še skoraj v celoti agrarna. To trditev nam podkrepi tudi primerjava z republiškim in zveznim povprečjem. V SRS je živel ob zadnjem popisu od kmetijstva povprečno le 30,9 % prebivalstva, v Jugoslaviji kot celoti pa 49,4 %.

Analiza poklicne strukture prebivalstva pa nas nujno vodi do zaključka, da bodo v prihodnje morali republiški organiz pri planiranju razvoju opustiti sedanji odnos do te pokrajine in najti oblike ter sredstva za hitrejši razvoj neagrarnih dejavnosti, ki bodo lahko vsaj deloma zaposlile današnje latentno delovno silo.

Rast prebivalstva v Prekmurju kaže od prvega popisa leta 1969 do zadnjega popisa leta 1961 več ali manj enakomerno krivulja rasta in nato padca. Svoj višek je dosegel v zadnjih letih pred prvo svetovno vojno, tako da izkazuje 62 % prekmurskih vasi po številu prebivalstva sjojo kulminacijo že ob popisu leta 1910. Že samo ta podatek nam pove, da imamo opravka z irazito depopulacijskim območjem, ki ga na eni

strani povzročča negativni migracijski saldo, na drugi strani pa vedno nižji prirodni prirastek. Mlado prebivalstvo se izseljuje. Prirastek prebivalstva zasledimo v obeh urbanskih centrih in njuni neposredni okolici. /Černelavci 247,4 %, Mostje 274,8 %/. Za današnji gospodarski razvoj je najbolj zanimiva analiza prirodnega prirastka med dvema zadnjima popisoma /1953 do 1961/. Pokaže nam, da sta si Sobota in Lendava svoje vplivno območje razširili. Posledica tega je, da imamo ob njima vedno več vasi, ki izkazujejo večanje števila prebivalstva. Izven tega ožjega vplivnega območja so po številu prebivalstva naraščale predvsem tiste vasi, ki so ležale ob takart še "živi" železniški progi /Gornji Petrovci, Peskovci, Moščanci, Puconci/. Vse ostale področje pa v povprečju izkazuje nazadovanje. Na Boriškem je 9 vasi, ki so v tem kratkem obdobju nazadovale za več kot 10 % /Dolič 16,3, Gornji Slaveči 17,3, Grad 16,5, Matjaševci celo 22,4 %/. K tako izrazitemu nazadovanju je pripomoglo v prvi vrsti mehanično gibanje prebivalstva, to je trajno izseljevanje čez Muro, še bolj pa odseljevanje čez Kučnico po ilegalni poti. Če pa primerjamo nazadovanje v primerjavi z letom 1910 pa je v 28 vaseh osrednjega in vzhodnega Goriškega prebivalstvo nazadovalo za več kot 25 %, v petnajstih več kot 30 %, v dveh pa celo več kot 40 % /Panovci 43,8 in Trtkova 45,8 procentov/. Depopulacija na tem območju je v skladu z ekonomsko močje pokrajine. Prav ta predel Prekmurja je sezonsko zaposlovanje prebivalstva zajelo najprej in ga potem tudi privedlo k trajnemu izseljevanju.

Na Dolinskem se je začel proces depopulacije 20 do 25 let pozneje in je verjetno prav danes na višku. Razen treh naselij so vsa ostala nazadovala, nekatera celo več kot 20 % /Kapca 25,7, Kot 21,4, Mostje 20,7/. K depopulaciji močno prispeva tudi nizki prirodni prirastek prebivalstva, ki pride močno do izraza če ga primerjamo z zveznim in republiškim povprečjem:

	1953 .- 1962		
	v ‰		
	Nataliteta	Mortaliteta	Prirodni prirastek
Prekmurje	17,78	11,43	6,35
SRS	19,21	9,78	9,33
SFRJ	24,57	11,52	13,05

Odseljevanje mladih na eni strani zavira normalno reprodukcijo, na drugi strani pa ustvarja vedno večji delež starejših v starostni strukturi s tem pa seveda tudi naraščanje mortalitete. V perspektivi torej lahko pričakujemo še nadaljnje padanje prirodnega prirastka na našem podeželju. Tudi v obeh mestih Prekmurja število prebivalstva ne bo naglo naraščalo, kajti močni deagrarizaciji še zdaleč ne sledi odgovarjajoča koncentracija prebivalstva na našem območju.

Deagrarizacija je v Prekmurju tako močno povezana s trajnim izseljevanjem. Smeri trajnih migracij prekmurskega prebivalstva so v posameznih obdobjih dokaj različne. Že v zadnjih letih 19. stol. so se Prekmurci izseljevali v Prlekijo. V vsem obdobju do leta 1953 se je čez Muro preselilo 398 družin s 1.205 člani. Od vseh trajno iseljenih Prekmurcev na Štajersko stran Pomurja živi 31,7 % na Apaškem polju, 40,9 % na Murskem polju in 27,4 % v Slovenskih goricah in ščavniški dolini. Razen družin se je preselilo čez Muro še 1.014 posameznikov. Vzroki za to izseljevanje nam postanejo razumljivi samo v luči celotnega izseljevanja iz Prekmurja. Izseljvanje v Ameriko pri Prekmurcih ni imelo takoj značaj trajne izselitve. Izseljenci so se po nekaj letih vračali. Po prvi svetovni vojni so začeli zahajati v Kanado, Urugvaj in Argentino. K temu so se pridružilo sezonsko zaposlovanje v Franciji in Nemčiji. Z zaslužkom so si uredili domače kmetije ali pa nakupovali nova posestva onstran Mure. Zemlja je bila tam mnogo cenejša.

V obdobju stare Jugoslavije, zlasti pa v času gospodarske krize se je kmečki živelj močno zadolžil. Iz zagate so si Prekmurci pomagali na ta način, da so domača posestva prodajali, plačali dolgove, za preostali denar pa kušili primerno kmetijo v Prlekiji. Tretjo obliko preseljevanja družin pa je sprožila načrtna kolonizacija Apaškega polja po osvoboditvi. Zajela je socialno najšibkejšo plast, ki v prejšnjih razdobjih zaradi slabega gmotnega stanja ni bila zmožna nakupiti posesti onstran Mure. Migracije Prekmurcev v kraje na desnem bregu Mure so torej na eni strani posledica prenaseljenosti Prekmurja, po drugi strani pa sezonskega zaslužka in različne vrednosti kmetijskega zemljišča na obeh straneh Mure.

Poleg obravnavanih pa poznamo še druge oblike trajnih izseljevanj iz Prekmurja. Hiter tempo industrializacije v preteklem stoletju je sprožil v odnosih med mestom in deželo nov pojav. Poznamo ga pod nazivom "beg z dežele". Močan prirodni prirastek prebivalstva, kakor tudi želja po višjem standardu, ki mu ga je nudilo mesto sta pripomogla k temu, da se je kmečki živelj, zlasti tiski, ki ni našel dovolj kruha na vasi ali pa je spoznal boljšega v mestu izselil in si poiskal zaposlitev v tujini. Večina evropskih držav je imela v tam času že lastno industrijo in nudila takšen zaslužek. Drugače je bilo v deželah karšna je naša. Odvečna delovna moč z vasi si je bila nato prisiljena iskati zaslužek izven meja : v Ameriki, Franciji, Nemčiji, itd. Valik del te delovne sile je ostal za vedno v tujini. V Prekmurju se prvi začetki trajnega izseljevanja v Ameriko pojavijo po letu 1890, to je nekoliko pozneje kot v ostali Sloveniji. Ti izseljenci so bili iz najpasivnejšega severozahodnega Goriškega. Do leta 1900 so se izseljevali le posamezniki. Višek izseljevanja v ZDA pa je bil dosežen med letom 1906 in 1914. Do leta 1910 se je izselilo iz Prekmurja 5.867 ljudi. Iz nekaterih vasi celo 1/5 prebivalstva /Budinci 21,1 %, Neradnovci 21,4 %, Lucova 21,8 %/. V istem obdobju so se Prekmurci izseljevali tudi v Avstrijo in na Madžarsko. Med temi izseljenci moramo iskati dve vrsti. Na eni strani so bili bajtarji in najemniki, ki niso imeli dovolj sredstev, da bi se izselili v Ameriko. Na drugi strani pa so to izseljenci iz družin srednjih in velikih kmetov, ki so se izučili obrti in se potem razkropili po madžarskih in avstrijskih mestih kot samostojni obrtniki ali pomočniki. Nekateri med njimi so se celo izšolali in službovali tam kot intelektualci. To je prav zaprav normalni odtok iz vasi. Značaj čezmejskih izseljencev so jim dale šeke nove politične meje po prvi svetovni vojni.

Posredno po sezonskem zaposlovanju so se Prekmurci med obema vojnama izseljevali v Francijo in Nemčijo, po drugi svetovni vojni pa še v Avstralijo in zlasti v ostale pokrajine Jugoslavije. Smer izseljevanja in odstotek izseljecev je razviden iz

naslednje tabele:

v %

Država	Povprečje		
	Goričko	Dolinsko	Prekmurje
Jugoslavija	20,2	50,5	35,4
ZDA	37,7	13,3	25,5
Francija	12,4	21,0	16,7
Kanada	2,2	6,1	4,2
Madžarska	7,3	2,6	4,9
Avstrija	6,7	1,0	3,8
Argentina	1,1	-	0,6
Avstralija	0,6	2,5	1,5
Urugvaj	7,3	-	3,7
Nemčija	2,2	1,0	1,6
ČSSR	0,6	0,5	0,6
ZSSR	1,1	0,5	0,8
Anglija	-	0,5	0,2
Italija	0,6	0,5	0,5

Gornja tabela nam lepo pokaže, da so trajne migracije najprej zajele gorički del Prekmurja, zato zavzemajo v njem izseljenci iz prve faze /ZDA/ največji delež. Popolnoma drugačna slika je na ravnem delu Prekmurja. Tu se je proces sezonskega zaposlovanja začel mnogo pozneje in dosega po drugi svetovni vojni svoj višek. Izseleni v ostale pokrajine Jugoslavije zavzemajo tukaj dobro polovico trajno izseljenih.

Sezonsko zaposlovanje po letu 1945

Osvoboditev leta 1945 pomeni velik preobrat tudi v sezonskem zaposlovanje Prekmurcev. Odtok v inozemstvo se je popolnoma ustavil. Več ali manj uspešno ga je zamenjala domačazaposlitev. Brezposelnost je prenehala. Druga važna sprememba je nastala v obliki zaposlitve. Delavstvo se je v nasprotju s predvojnimi začelo usmerjati v neagrarne panoge. K temu je močno pripomogel razvoj v samem Prekmurju. Lendava in tudi Sobota sta se polagoma razvijali v dve relativno večji rudarsko - industrijski središči, ki sta pritegovali trajno delovno silo, zato je odstotek sezoncev v njuni bližini stalno padal. Enakega procesa pa ne zasledimo v predelih, ki so bili izven vplivnega območja obeh mest. Iz teh pokrajin so se po letu 1945 prekmurski sezonci večinoma zapošlovali v Vojvodini na polskih delih. Leta 1946 je bilo na posredovalnici za delo prijavljenih 9.719 prostih delovnih mest, toda na delo so odposlali le 4.825 delavcev. Enako razmerje je bilo tudi leta 1947. Leto 1949 je bilo za posredovalnice eno najbolj kritičnih. Od soboškega okraja so zahtevali 11.391 delavcev. Odposlanih pa je bilo le 8.137. Zaradi neizpolnjenega plana je bil lov za delavci na dnevnem redu. Naknadno se je pod pritiskom zaposlilo še 2.988 delavcev, med katerimi je bilo tudi precej Ciganov. Sprva do väle z njimi težave, pozneje pa so se na delo navadili in se več ali manj redno vključili v sezonsko zaposlovanje. Nov gospodarski sistem je v letu 1952 prinesel med prekmurske sezonce precej negotovosti. Mnogo delavcev je bilo iz neagrarnih panog odpuščenih, upadla je pa tudi možnost zaposlitve v industriji. Posredovalnica za delo je prvič po vojni v tem letu izkazala 1.110 brezposelnih.

V povojni dobi zasledimo prekmurske sezonce po vsej Jugoslaviji. Močno je bila zastopana Vojvodina, ki jih je zaposlovala pretežno na poljskih delih. Slovenija je zaposlovala naše ljudi v neagrarnih zaposlitvah. Med temi je bilo na prvem mestu gradbeništvo. leta 1953 jih je bilo največ zaposlenih v Ljubljani /711/, Jesenicah /304/, Kranju /222/, Kočevju

/313/, Mariboru /153/, Trbovljah /110/ itd. V Kočevju in Kočevski reki je bilo med temi precej poljskih delavcev. Naslednja tabela nam daje pregled čec celotno število sezoncev na neagrarnih in poljskih sezonskih delih v letu 1953:

	Moški,	Ženske	Skupaj
Zaposleni na neagrarnih sezonskih delah	2.108	231	2.339
Zaposleni na agrarnih sezonskih deli	1.301	1225	2.526
Skupaj	3.409	1.456	4.865

Podatki iz tebele nam kažejo, da se je smer zaposlovanja sezoncev močno spremenila in da se je vedno več sezoncev zaposlovalo v neagrarnih dejavnostih. Skrčilo se je tudi število sezonsko zaposlenih in vse je kazalo, da sezonstvo v Prekmurju nazaduje.

Današnje sezonske migracije prekmurskega prebivalstva

V naslednjih poglavjih bomo obdelali oblike sezonskih migracij, ki se pojavljajo danes. Pri tem moramo upoštevati nekatere politične činitelje, ki so vplivali na odnose med našo državo in državami v katere prekmurski sezonci zahajajo. Prezreti pa ne smemo domačega ekonomskega in družbenega razvoja, ki je dosegel prav v zadnjem desetletju razvoj v pozitivni smeri.

Med političnimi činitelji je pomembna uvedba maloobmejnega prometa med Jugoslavijo in sosedno Avstrijo. Veljati je začel leta 1960 in zajema 10 km pas na obeh straneh državne meje. Po tem letu prekmurska sezonska delovna sila iz maloobmejnega pasu množično odhaja na priložnostno zaposlitev v sosedno Avstrijo. Ti odhodi na posredovalnici za delo niso registrirani, vidno pa vplivajo na gospodarsko moč obmejnega predela, deloma pa tudi na zunanjo preobrazbo pokrajine. Maloobmejni promet je v svojem 10 letnem razvoju pokazal vrsto pozitivnih posledic ki v celoti utemeljujejo njegovo upravičenost. Številčno naraščanje prehodov je dokaz zainteresiranosti obmejnega prebivalstva za medsebojne stike in sodelovanje. To pa prispeva tudi k dobrim sosedstvenim odnosom. Ureditvev maloobmejnega prometa med Jugoslavijo in Avstrijo vsebuje "sporazum" o ureditvi maloobmejnega prometa med SFRJ in Republiko Avstrijo", ki je začel veljati 20. aprila 1953, izvajati pa so ga začeli 11. maja istega leta. 18. marca leta 1960 sta obe vladi sklenili dodatni sporazum po katerem sta pravice temeljnega sporazuma razširili na vse obmejno prebivalstvo. Ustanovljena je bila tudi "stalna mešana komisija" šestih članov z namenom, da skrbi za razvoj obmejnega prometa. Komisija rešuje številna vprašanja, ki so jih prej reševali preko diplomatskih predstavništev. Največkrat se problemi na nanašajo na razširitev maloobmejnega pasu.

V obmejnem predelu ločimo dve vrsti prehodov. Prvi so se pojavili že po sporazumu iz leta 1953 in se nanašajo na dvolastnike. Dvolastniško izkaznico so dobili lastniki nepremičnin v sosednji državi. Lastnik te izkaznice sme večkrat prestopiti mejo in po en dan ostati na svojem posestvu. V zadnjih letih dovoljujejo, da potujejo z njim na njegovo posestvo

tudi delavci sosedje, kar zelo popestri obliko tovrstnega zaposlovanja. Stalno maloobmejno propustnico pa so uvedli z dodatni sporazumom leta 1960. Velja tri leta in se nato podaljša. S to propustnico so lahko prebivalci iz 10 km obmejnega pasu do leta 1967 le štirikrat mesečno prestopili mejo. Tam so lahko ostali največ 60 ur. Ta sporazum so 28. septembra 1967 spremenili v toliko, da ima lastnik propustnice pravico šestkrat mesečno prestopiti meje in se lahko zadržuje v sosednem državnem območju največ štiri dni. Dan vstopa pri tem ne štejejo, kar je dejansko že 25. delovnih dni v mesecu. Predpise in možnosti dvolatniških prehodov smo nekoliko podrobneje opisali, ker na bodo ti pri obravnavi sezonske zaposlitve najni.

Pospeševanje obmejnih stikov prebivalstva na obeh straneh državne meje je v skladu z našo zunanjo politiko, ki stremi za to, da bi ustvarila s sosednjimi državami čim ugodnejše odnose. To je tudi želja našega ljudstva.

V maloobmejni promet s sosednjo Avstrijo so v glavnem vključena vsa naselja, ki ležijo zapadno od železniške proge Hodoš - Murska Sobota. Vsi prebivalci, ki živijo na tem območju imajo formalno možnost zahajati na občasno zaposlitev onstran državne meje. Toda te oblike zaposlovanja se v največji meri poslužujejo le tisti, ki živijo v neposredni bližini meje. Na delo v Avstrijo zahajajo s kolesom, mopedom, v izjemnih primerih pa tudi z avtobusom. Zaposlujejo se v neposredni okolici največkrat na agrarnih in gradbenih delih. Do take zaposlitve pridejo na več načinov. Eni si pomagajo z bližnjimi delodajalci - kmeti in so z njimi zmenjeni za vso letno sezono. Drugi si to zaposlitev poiščejo priložnostno. Vsak dan, če je lepo vreme, se ob določeni uri zberejo na mejnem prehodu, kamor največkrat pridejo avstrijski delodajalci z avtomobili in si izberejo delovno silo. Izbirajo tiste, ki so močnejši. Ostali se vračajo. To se dogaja največkrat v času, ko ni nujnega kmečkega dela. Tak način iskanja dela bi bilo treba odpraviti in tovrstno zaposlitev organizirati na dostojnejši način. Občasno zaposleni pri delodajalcu

v Avstriji niso prijavljeni, niti socialno in zdravstveno zavarovani. Omenjeni sezonci predstavljajo najbolj izkoriščano delovno silo. Opravljajo dela, ki jih domačini ne želijo izvrševati. Delajo od ranega jutra do večera. Njihov zaslužek je neprimerno manjši kot zaslužek sezoncev, ki so zaposleni v gradbeništvu ali industriji.

Občasno zaposleni izhajajo največ iz družin srednje velikih kmetij, to je tistih, ki posejujejo 3 do 5 ha zemlje. Pogosti so pa tudi tisti, ki imajo doma za prekmurske razmere močno kmetijo. Za te je ta oblika sezonske zaposlitve zelo ugodna, ker ob delu na posestvu lahko sprostijo za določen čas enega ali pa tudi več članov družine. To prihaja še posebno do izraza v številčno močnejših družinah. V prekmurskih razmerah velja neposano pravilo, da dohodek 5 ha posestva v skromnejših razmerah zadošča za preživljanje srednje velike družine /5-6 članov/. Ne zadošča pa za razširjeno reprodukcijo in sodobnejšo adaptacijo ali celo novogradnjo stanovaljskih in gospodarskih poslopij. Dohodki teh posestnih skupin v naših razmerah ne dajejo dovolj presežka za mehanizacijo kmetijstva. Vse to jim do neke mere nadomešča občasna, tedenska zaposlitev v tujini. Pri tem ne mislimo na težjo mehanizacijo, ker na relativno majhnih posestvih, ne bi bila dovolj izkoriščena in rentabilna. Kmetje - občasni sezonci si nabavljajo sejalnike, kosilnice, bolj redki med njimi traktorje z najnujnejšimi priključki.

○ odhajanju v tujino odloča bolj kot prosti čas, možnost zaposlitve. Kmetovalci - občasni sezonci si prizadevajo, da domače delo čim prej končajo, da lahko pozneje, v kolikor se možnost zaposlitve pojavi odidejo za zaslužkom. Zgodi se da odidejo tudi v primerih, ko domačo zemljo še niso obdelali. To stori potem ostala družina.

Občasno zaposlovanje ima za obmejno pokrajino ugoden finančni efekt. Na kmetijah se pojavi več mehanizacije in z zaslužkom v Avstriji je bilo v tem času zgrajeno dosti stanovaljskih in gospodarskih poslopij. Ima pa občasno zaposlovanje tudi svoje negativne posledice. Prekmurski kmet ob meji ne išče možnosti za izboljšanje lastnih gmetnih razmer v domačih virih, ampak

mu za to vedno služi hitrejši zaslužek v tujini. Dokler je ta možnost zaslužka na razpolago, jih tudi najde, v kolikor se bo pa kdaj v bodoče iz kakršnih koli razlogov prekmila, pa bo latentna delovna sila na prekmurskem podeželju močno narastla. Stopnjevala se bo tudi brezposelnost.

Največ začasno zaposlenih je iz zrelih starostnih skupin. Mladina se raje zaposli preko posrúdo valnice za delo za daljšo sezono. Večina občasno zaposlenih ima lastne kmetije in družino, zato se za daljšo dobo težko odtrga od doma. Pogosto zahajajo za občasno zaposlitev tudi starejši od 50 let in to predvsem na kmetije v neposredni bližini meje. V največih primerih odhaja za tem zaslužkom gospodar.

Pretežni del občasno zaposlenih je iz 4 - 5 članskih družin. Redkeje iz družin, ki štejejo več kot 5 članov. Taka struktura zaposlenih po številu družinskih članov je razumljiva. Manj kot 4 članske družine v katerih so seveda največkrat tudi otroci težko sprostijo odvečno delovno silo. Če pa šteje družina več kot 6 ali 7 članov, pa lahko odide 1 član, včasih pa tudi več na delo za večmesečno sezono ne da bi ga pri domačem opravilu pogrešali.

Gospodarski učinek občasno zaposlenih se najlepše odraža v vlaganju sredstev zaposlenih. Na prvem mestu je gradnja stanovanjskih poslopij. Pri tem mislimo na popravila ali pa tudi na novo gradnjo. Tak način vlaganja se pozitivno odraža v osebнем standardu in v zunanji podobi pokrajine. Zelo pogosto vlagajo tudi sredstva v gradnjo gospodarskih poslopij.

Na osnovi tega bi lahko zaključili, da žene prekmurskega kmeta predvsem v tujino želja po obnovi kmetije. Del sezoncev se z zaslužkom v tujini tudi preživlja. Malo je pa tistih, ki z zaslužko širijo svoje kmetije z nakušom nove zemlje. Tudi novih kmetij si z občasnim zaslužkom ne ustvarjajo.

Sezonsko zaposlovanje s potnimi listi

Sezonsko zaposlene na osnovi redih potnih listov za večmesečno sezono bomo na kratko imenovali kar "sezonsko zaposleni". Velik del teh si poišče zaposlitev v tujini preko Komunalnega zavoda za zaposlovanje Murska Sobota. Več tisoč se jih pa zaposli tudi mimo njega, o čem bomo še govorili. Ta oblika zaposlovanja je stara že več kot 50 let. Vzroki in posledice so bile

v preteklosti in so še danes v glavnem isti. Razlika se pojavlja le v smeri zaposlovanj, v zaslužku in vsestranski zaščiti, katere je deležno naše delavstvo v tujini. V naslednjih odstavkih bomo to obliko zaposlovanja opredelili takšno, kot se pojavlja v zadnjih letih. Pri tem se bomo naslanjali na podatke Komunalnega zavoda za zaposlovanje v Murski Soboti in na terensko proučevanje, ki pa še ni v celoti zaključeno. Področje komunalnega zavoda za zaposlovanje v Murski soboti vključuje občine Gornja Radgona, Lendava in Murska Sobota. Pri zaposlovanju v tujini prihajata v poštev predvsem obe prekmurski občini, kajti število sezonsko zaposlenih iz radgonsek občine je neznatno /336/. Spodnja tabela nam prikaže gibanje števila zaposlenih doma in v tujini v preteklih petih letih.

U

Leto	Zaposleni doma	Zaposleni v tujini
1965	17.713	4.755
1966	17.689	6.659
1967	18.260	4.772
1968	18.559	5.421
1969	18.925	4.857

Številke zaposlenih v tujini še zdaleš ne prikažejo dejanskega stanja. Točno nam povedo le to, koliko je zavod za zaposlovanje poslal v določenem letu delavcev v tujino. Tu niso zajeti tisti, ki se zaposlujejo z malobmejno prepustnico. Računamo, da je teh v povprečju okrog 2.000. V tej številki ni tistih, ki ostanejo v tujini za večletno sezono. Po informacijah na zavodu za zaposlovanje je takih 1.500 do 2.000 in približno vsako leto se zaposli okrog 2.000 sezoncev mimo posredovalnice za delo. Na generalnem konzulatu Zvezne republike Nemčije v Zagrebu lahko namreč ob vsakem času dobijo delovno vizo na osnovi dovoljenja za bivanje. To nemški delodajalci dobijo zaradi velikih potreb po delovni sili zelo hitro pri pristojnih uradih za delo in policiji za tujce v Zvezni republiki Nemčiji. Skupno število v tujini zaposlenih se tako v povprečju giblje okrog števila 11.000. S tem smo pa presegli predvojno stanje.

V letu 1969 je vložilo pri komunalnem zavodu za zaposlovanje ponudbo za posredovanje delavcev skupaj 369 tujih delodajalcev. Največ, to je 298 iz Avstrije, 65 iz Zvezne republike Nemčije in 6 iz ostalih evropskih držav. Avstrijski delodajalci v pretežni meri zaposlujejo manjše skupine delavcev, delodajalci iz Nemčije pa tudi po 100 in še več naših sezoncev. Firme, ki zaposlujejo največ občanov v Zvezni republiki Nemčiji so naslednje: AUDI NSU AUTO + UNION, Ingolstadt + povprečno 650 sezoncev. K temu podjetju letno pošlje komunalni zavod do 900 delavcev, toda 650 je ob vsakem času zaposlenih. Druga sorazmerno večja firma je FILS TEXTIL -Reichenbach a. d. Fils, ki zaposluje letno okrog 200 sezoncev, nato AMAN u. SÖHNE, Textilfabrik, Böhningheim s približno 100 zaposlenimi Prekmurci itd.

Točnega števila zaposlenih pri posamezni firmah ni mogoče ugotoviti. Med našimi sezonci v inozemstvu vlada precejšnja fluktuacija.

Avstrijski delodajalci zaposlujejo najčešče skupine do 20 delavcev. Skupine z do 50 delavci pošilja komunalni zavod k nekaterim delodajalcem v Linz, Graz, Wien. Omenjene avstrijske firme zaposlujejo naše delavce 7 do 8 mesecev letno. Izjema sta le tovarni sladkorja v Leopoldsdorfu in Ensu, ki zaposlujeta delavce v času od oktobra do decembra.

Nemški delodajalci nudijo stalno obliko zaposlovanja. Ta je bolj privlačna za mlajše delavce, ki so tudi najbolj iskani. Zaželjeni so kvalificirani delavci in kovinske in gradbene stroke. Teh nam Nemčija precej odtegne, tako da začenjajo isti v domačem gospodarstvu že primanjkovati. Ti namreč radi zapuščajo domača podjetja in odhajajo v tujino. Naslednja tabela nam prikazuje zaposlene v tujini po panogah dejavnosti in to za leto 1969:

Gosp. dejavnost	Štev. posred. del. po državah			Skupaj
	Avstrija	ZR Nemčija	Ostale	
Industrija	757	1.154	1	1.912
Kmetijstvo in gozd.	953	19	2	974
Gradbeništvo	1.376	202	-	1.578

Gosp. dejavnost	Štev. posred. del. po državah			Skupaj
	Avstrija	ZR Nemčija	Ostalo	
Gostinstvo	95	54	9	158
Ostale dejavnosti	170	60	5	235
Skupaj	3.351	1.489	17	4.857

Iz tabele je razvidno, da se je največ delavcev zaposlilo v industriji, kar predstavlja bistveno spremembo z ozirom na prejšnja leta, ko so prevladovali sezonci zaposleni v gradbeništvu in kmetijstvu. K temu brez dvoma največ pripomore zaposlovanje v ZR Nemčiji, kjer se 77 % vseh delavcev zaposluje v industriji. V njej najdejo mesto zlasti mlajši, kvalificirani in priučeni delavci. Med nekvalificiranimi delavci, ki se zaposlujejo v Nemčiji je največ deklet. Te delajo v proizvodnji elektrotehničnih in finomehaničnih izdelkov. Moška delovna sila pa pretežno v kovinski in avtomobilski industriji.

V Avstriji se je podobno kot v prejšnjih letih največ delavcev zaposlilo v gradbeništvu in kmetijstvu. To so sezonske dejavnosti. Zaposlitev najdejo v pokrajinah Štajerske, Zgornje in Dolnje Avstrije.

Kot je razvidno že iz prejšnjih poglavij odloča pri sezonskem zaposlovanju že močno tudi kvalifikacijska struktura zaposlenih. V preteklem letu je bila naslednja; za boljše primerjavo navajamo tudi pretekla leta:

Kvalifikacija	1965		1966		1967		1968		1969		
	Št.	%	Št.	%	Št.	%	Št.	%	Št.	%	
Kmetje	3.157	66,4	4.495	67,5	2.765	73,3	3.116	57,5	3.045	62,6	
NK + PR	1.502	31,6	1.714	25,7	741	19,7	1.367	25,2	1.245	25,6	
KV + VK	1	96	2,0	450	6,8	266	7,0	865	15,9	536	11,2
SŠ +VIS	-	-	-	-	-	-	73	1,4	31	0,6	
Skupaj	4.755	100	6.659	100	3.772	100	5.421	100	4.857	100	

Iz tabele je razvidno, da se v tujini še vedno zaposluje največ kmetovalcev, zlasti tistih, ki na svojih majhnih kmetijah niso polnozaposleni. Ni pa to edini vzrok. Pogosto zahajajo v tujino tudi družinski člani premožnejših kmetij z namenom, da si še izboljšajo standard. Zaposlovanje kvalificiranih delavcev v tujini narašča. Višek je doseglo v letu 1968 /15,9%/. Povpraševanje po teh delavcih je zlasti v ZR Nemčiji visoko. Primanjkuje jih pa tudi po večjih industrijskih centrih v Sloveniji. Dostikrat se je zgodilo, da so kvalificirani delavci samovoljno prekinili delo v domačem podjetju in se zaposlili v tujini. V preteklem letu opažamo pojav, da se v tujini zaposlujejo tudi delavci s srednjo in višješolsko ozobrazbo. To so največkrat kmetijski tehniki, strojni tehniki ali študenti, ki so diplomirali na prvi stopnji fakultete, za študij na drugi stopnji niso imeli dovolj sredstev. Istočasno pa niso našli doma primerne zaposlitve. V tej skupini je zajetih tudi 21 vajencev, ki so se vključili v uk v spsednji Avstriji. Naslednji podatki nam prikazujejo frekvence delavcev v posameznih poklicih.

Strojni ključavničar	53
Mehanik	21
Avtoklepar	2
Šofer B,C,E kategorije	35
Kovinostrugar	34
Kovač	32
Mizar	26
Zidar	176
Tesar	81
Krojač - šivilja	13
Ekonomski tehnik	5
Strojni tehnik	3
Kmetijski tehnik	6
Vzgojitelj	2
Učitelj	3
Medicinska sestra	9
Čudarski tehnik	1
Zobotehnik	1
kmetijski inženir	1

Iz prikaza je razvidno, da prevladujejo zidarji, tesarji, strojni ključavničarji, šoferji, kovinostrugarji in kovači. Med zidarji in tesarji je precej takih, katerim je strokovnost in kvalifikacijo priznalo podjetje v Avstriji. Pogoji za to je bila večletna zaposlitev.

Poglejmo si še zaposlovanje sezoncev po posameznih državah. Kot prej bomo tudi v tem primeru zajeli samo tiste, ki so di poiskali zaposlitev v tujini preko posredovalnice za delo:

Država	1967	1968	1969	Ind. 68/67	Ind. 69/68
Avstrija	3.760	4.033	3.351	107	83
ZR Nemčija	4	1.368	1.489	-	109
Ostale	8	28	17	250	94

Sedeč po tej tabeli pošilja zavod za zaposlovanje delavce v Nemčijo šele v zadnjih dveh letih, dejansko pa je delalo v Nemčiji več kot 1.000 delavcev že prej. Za zaslužkom so zahajali mimo posredovalnice za delo.

Starostna struktura zaposlenih

Starostna skupina	Moški	Ženske	Skupaj
do 24 let	940	804	1.744
25 - 34 let	925	339	1.264
35 - 44 let	794	264	1.058
45 - 54 let	506	117	623
nad 55 let	145	23	168
Skupaj	3.310	1.547	4.857

Najmočnejše zastopana starostna skupina je prva in sicer do 24 let 36 %. V njej je delež žensk skorajda enak moškim. V vseh ostalih skupinah pa so ženske neprimerno manj zastopane.

Analiza socialnega sestava napotnih delavcev v tujino leta 1969 je naslednja:

Brez zemlje	1.399
do 2 ha	1.174
2 - 3 ha	962
3 - 5 ha	819
5 - 7 ha	341
nađ 7 ha	162
Skupaj	4.857

Močnejše so zastopane posestne skupine do 5 ha. V njih je sezonski zaslužek za preživljanje neobhoden, istočasno pa ravno te posestne skupine posedujejo največ latentne delovne sile.

Ekonomski učinek sezonskega zaposlovanja prekmurskega prebivalstva

Pretežni del sezoncev tvori latentna delovna sila prekmurskih vasi. Za te je sezonski zaslužek neobhodno potreben, kajti v domačih neagrarnih panogah niso na razpolago prosta delovna mesta, kjer bi našli zaposlitev. Po analizi Zavoda za ekonomiko in urbanizem se njeno število giblje do 10 000 in bo z mehanizacijo kmetijstva še bolj naraščalo. Za sorazmerno velik del današnjih sezoncev pa sezonska zaposlitev v tujini ni neobhodno potrebna. Neobhodno zato, ker že sedaj imajo za tukajšnje razmere povprečni standard. V tujino zahajajo zato, da si ga še izboljšajo. To je na vsak način pozitivna težnja. Zavedati se pa moramo, da sezonsko zaposlovanje nikoli ne bo rešilo osnovnih prekmurskih problemov v populacijskem in gospodarskem pogledu. Sezonsko zaposlovanje namreč nujno vodi k akumulaciji prebivalstva in zavira deagrarizacijo. Je le nekaka rešitev v stiski, ki močno prispeva k drobljenju prekmurskih kmetij.

Ugodna je zlasti njegova finančna stran tako za zaposlene sezonce, kot za družbo kot celoto. Sezonski prinesejo letno v Prekmurje po malih računih sto milijonov novih dinarjev in to v obliki deviz za katere je naša družba močno zainteresirana. Vprašanje pa je če se ta sredstva racionalno izkoriščajo. Z njimi si prekmurski kmetje urejajo domačije, nabavljajo mehanizacijo, plačujejo davke in tako podpirajo že obstoječe stanje. Ne sprožijo pa pomembnejših horizontalnih niti vertikalnih premikov v družbenem in gospodarskem razvoju. V veliki večini ostanejo še v naprej v istih poklicih in vračajo se v iste kraje. Le majhen del od njih se priseli bližje Soboti ali Lendavi in tako vsaj deloma izkoristi nabrane izkušnje v tujini. Oba navedena centra nimata niti v daljni perspektivi pogojev, da bi zaposlila to delovno silo.

Sezonski zaslužek tako prispeva le k trenutnemu relativnemu blagostanju, s številnimi novogradnjami spreminja zunanjo podobo pokrajine. Tako bo ostalo tudi v naprej, dokler bodo zanj dane možnosti. Velike težave pa nastopijo takrat, če se te iz kakršnihkoli razlogov prekinejo. Škoda te marljive delovne sile, za katero ne moremo najti kruha v domači sredini.

Osnovne močnosti razvoja Prekmurja moramo iskati v izboljšanju in intezifikaciji kmetijstva, modernizaciji živinoreje v smeri mlečneproizvodnje in razvoju sodovnega sadjarstva na Goriškem. V čim večji meri bo treba izrabati geografski položaj in navezati tesnejše stike s obema sosednima državama. Večje perspektivo ima le razvoj lake industrije in to v okviru realnih možnosti. Nasloniti se bo treba na krajevne surovine kot so mleko, meso, povrtnine, glina, termalna voda itd. Mladino bo treba usmerjati v kvalificirane poklice s katerimi si bo lahko v ostalih krajih Jugoslavije za trajno uredila solidne življenske pogoje. To je najuspešnejša pot k deagrarizaciji in zniževanju populacijske napetosti. Prekmurja tako lahko v bodoče postane dežela z modernizirano agrarno proizvodnjo in lahko industrijo, ki bo dostojno preživljala domači živelj.

L i t e r a t u r a

1. Anton Melik, Štajerska s Prekmurjem in Mežiško dolino
Ljubljana 1967
2. Svetozar Ilešič, Glavna geografska poteza in problemi
Pomurja, Geografski zbornik, M. Sobota 1959
3. Ludvik Olas, Sezonsko zaposlovanje prekmurskega prebivalstva
Geografski zbornik, M. Sobota 1959
4. Ludvik Olas, Migracije Prekmurcev v štajerski del Pomurja,
Geografski vestnik, Ljubljana XXXV 1963
Ludvik Olas, Geografski vestnik, 1960
Trajne migracije iz Sebeborec
6. Matija Maučec, Prenaseljenost in sezonsko izseljevanje
iz Prekmurja, Geografski vestnik 1933
7. Škafar Ivan, Socialni in gospodarski položaj prekmurskih
in mežimurskih sezonskih delavce.
Izseljeniški vestnik 1939, št. 8 . 9.

V i r i

8. Statistični podatki občine M. Sobota
9. Poročilo Komunalnega zavoda za zaposlovanje M. Sobota
leto 1969
10. Sporazum o ureditvi maloobmejnega prometa med SFRJ in
republika Avstrijo 1953 in dodatni sporazum z dne 18.
3. 1960. Izdelano v Beogradu 18. marca 1960.
11. Podatki zbrani s pomočjo proučevanja na terenu